

ra vonja a figyelmet, de a kert még fontos, az ablaküveg még nem homályos. Ennél sokkal lényegesebb viszont, hogy a szakadás az önelűntető és az önfeltűntető szó művészei közt valóságos, a distinkció szellemes és jogos, a terminológia találó. A könyv bőven dokumentálja a teóriát, bővelkedik az egyes szerzőkre, művekre vonatkozó új gondolatokban. Fontos hozzájárulás az önvilágú próza stratégiáinak felsorakoztatása, a számtalan finom lehatárolás, amilyen paródia (Barth, Pynchon) és újítás viszonyának tisztázása. Aligha életrevaló ellenben a "kísérleti realizmus" megjelölés, mely mintha inkább használható lenne a regény Fielding előtti történetének egyes szakaszaira. "Kísérletező" realizmust azért nem mondhatunk, mert nem a realizmus keres új utakat, hanem az újítás tapogatózik a realizmus irányába. Ami a metafikciós mellékanyarból utat találó Abishre, Majorre és Dixonra vonatkozik: érzésünk szerint Abish és Major esetében csak a How German Is It Abishe és a Reflex and Bone Structure utáni Major ígér újat; és egyértelműen Dixon az, akinek legjobb írásai valóban kibontakozással kecsegtetnek. Vitathatónak érezzük ugyanakkor, hogy a dixonai realizmus újszerűsége az önfeltűntető szóban lakozik csupán. Amint pedig a nyilvánvaló irodalom visszatalál a realizmushoz, maga a fogalom is kétségessé válik, hiszen Dixon ugyan valóban a mögépillantást akadályozó kemény hiperrealista felületet fest, amilyen a hiperrealista festők, ám a dixonai írásművészet titkának épp az a lényege, hogy az önfeltűntető szó mégiscsak és megint csak átereszti a tekintetet.

Abádi Nagy Zoltán

William H. Gass: *Habitations of the Word. Essays.* New York, 1985. Simon and Schuster, 288.

Szépirodalom és értekező próza. Valóban külön műfajt jelentenének? A posztmodern szerzők mintha tagadnák, hogy el lehetne választani őket egymástól. A befogadasközpontú posztstrukturalisták újra érvényt szereztek Montaigne és Emerson műfajának, és néhányan azok közül is egyre szabadabban engedték önkifejező hajlamukat, akiket korábban — lehet, tévesen — a szerkezeti elemzés szenttelen apostolainak hittünk. Barthes regényt írt s vallo másszerű önéletrajzot, élete vége felé pedig egyre inkább a beismerten elfogult esszéista szerepével azonosította magát. William H. Gass is hasonló irányban változott — vagy lehetséges, hogy e megállapítás saját magam fölfö-

gásának átalakulásával is összefügg? Annyi bizonyos, hogy amikor első két esszékötetéről írtam (Nagyvilág, 1980. 288–289.), még elsősorban az amerikai posztmodernizmus elméletének bölcseletileg iskolázott megteremtőjét láttam benne.

A filozófiai képzettség és a posztmodern irányzat elméleti önigazolása legújabb könyvében is jól megfigyelhető, de talán még fontosabb az esszéista hangsúlyozottan szubjektív önszemlélete és az írásmód rendkívül választékos, olykor már-már mesterkéltné kifinomultsága. A legelső s leghosszabb esszé Emersonról szól, részint mert ő előszeretettel gondolta úgy, hogy a jó könyvet a jó olvasó teremti, részint mert ez a téma alkalmas arra, hogy eltűnődjék az esszé mibenlétén. Nem véletlen, hogy a fiatal Lukács is az idézett elődök között szerepel: Gass az eszmék kialakulását elbeszélő, szaknyelvetmentes írásművet nevezi esszének, vagyis olyan "kísérletre" gondol, amelynek műkedvelő a szerzője, aki nem törekszik történetiségre, az írás folytonosságát, sőt mindenkor egyidejűségét állítja, és nem teremt saját világot, következésképp kizárólag a saját stílusa révén tarthat igényt a maradandóságra.

Nemcsak Gass, de Sukenick, Federman és Barth is ír értekező prózát az amerikai posztmodernizmus jelentősebb képviselői közül, s mindegyikük törekszik arra, hogy kijelölje az irányzat történeti előzményeit. Gass teljesítményét nem egyszerűen a gondolatmenet hosszabb íve különbözteti meg társainak alkalmibb jellegű megnyilatkozásaitól, de egyúttal az is, hogy nagyon tág a nemzetközi látóköre, és több oldalról igyekszik megvilágítani ugyanazt a kérdést, gondos mérlegeléssel próbál lehetetlenné tenni a maga számára bármely fölületes általánosítást. Különösen nyilvánvaló ez A szöveg trópusai-ról szóló írásban — mely eredetileg a posztmodern regényről 1982-ben Nizzában rendezett ülészakra készült —, valamint a Kultúra, szubjektum és stílus című, negyvenoldalas esszében.

Gass antropológiai fogantatású kultúraértelmezése sokkal tágabb, mint Emersoné, Arnoldé vagy akár T. S. Elioté. Figyelmét nem korlátozza a nyugati örökségre, sőt messzemenően tisztában van azzal, hogy a fehér ember kultúrájára visszavonhatatlanul rányomta bélyegét a többi emberfajtaival szemben tanúsított lenézés. Rendkívül következetesen képviseli a posztmodernekre általában jellemző kulturális öniróniát, ám végső soron mégis szembekerül saját nemzedéktársaival, mert elutasítja a teljes történeti viszonylagosság gondolatát. Nem minden kultúrát tart egyenértékűnek, magasabbrendűnek véli azt, amelyik "az általa megformált embereket nemcsak a befelé nézésre teszi képessé, de arra is, hogy messze kitekintsenek és olyan egyénné váljanak,

aki öntudattal mérlegeli saját magát és éppúgy önálló egész, mint egy jó mondat".

A posztmodern szerzők néhány "alaptétele" nem egyéb naiv téveszménél. Bármelyikünk szert tehet hasonlóra, ha egyetemes érvennyel ruház föl valamely részigazságot. Sem a leírt szó reménytelen elidegenedettségeről, a szóbeliség előnyeiről szóló föltevéseket, sem a szerző halálának hangzatos bejelentését nem lehet komolyan venni. MacLuhan és Barthes állításait Gass maradéktalanul és alaposan cáfolja meg, olyan komorsággal, melyet nem lehet kizárólag az amerikai kultúrának a szigorú megítélésével magyarázni: "Kétely, hitetlenség, idegesség, irónia s megvetés jelzi csalódásunkat, hiszen az emberiség még szegényebb istennek bizonyult, mint azok az istenek, akik nem léteztek." Ha valami, akkor e Tocqueville és Nietzsche szellemében hozott lesújtó ítélet az, amely révén William H. Gass nemcsak a jelenkor legművészeibb esszéistái, de egyúttal a posztmodern kor legvilágosabb fejű bírálói közé is tartozik.

Szegedy-Maszák Mihály

Ronald Sukenick: In Form — Digressions on the Act of Fiction. Carbondale and Edwardsville, 1985. Southern Illinois University Press, XXII + 247.

Az amerikaiak közül William Gass mellett Ronald Sukenick dolgozta ki a legkövetkezetesebben és legteljesebben elméleti síkon is a maga posztmodern művészetfilozófiáját. Közelebről: fikcionálásesztétikáját, kompozíciós poétikáját. Pontosan utal a sukenicki kompozíciótan lényegére a folyóiratokban szétszórt írásokat végre egybegyűjtő kötet címe: "in form" — tehát belül az alakuló formán; és "the act of fiction" — azaz szerzőnk számára a fikcionálás dinamikus folyamat. A konvencióktól érintetlen forma ebben a folyamatban teremtődik és viszont, az új formák a világ láttatásának új módjaival megújíthatják a tartalmat. Mint az "Előszó" leszögezi: "a forma nem adott valami, hanem invenció tárgya, a tartalom része, és ahhoz hasonlóan az alkotás folyamatában kristályosodik ki".

Tekintettel arra, hogy Sukenick eredeti, felelősségteljes és szisztematikus elméleti gondolkodó, a kötet különösen jelentős, és alapos figyelmet érdemel. Mivel azonban a felvett kompozícióteni "kitérők" közül nem egy magyarul is olvasható — a "Tizenhárom kitérő" és a "Tízféle kitérő" a Nagyvilág 1977/7. és 1984/3. számaiban —, és mert a "Tizenkét kompozícióteni ki-